

Kaynakça

Asef Bayat, "Is There a Future for Islamist revolutions? Revolution, Revolt, and Middle Eastern Modernity," *Revolution in the Making of the Modern World*, der. John Foran, David Lane ve Andreja Zivkovic (Londra: Routledge, 2008), 96-111.

Burak Gürel, "1970'ler Türkiye'sinde İslamcı ve Faşist Siyaset: Vaadler ve Sonuçlar," *Praksis* 12 (2004), 85-102.

Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim, 2000).

Chris Harman, *The Prophet and the Proletariat* (1994) <http://www.marxists.org/archive/harman/1994/xx/islam.htm> (erişim tarihi: 1 Şubat 2012).

Cihan Tuğal, *Passive Revolution-Absorbing the Islamic Challenge to Capitalism* (Stanford: Stanford University Press, 2009).

Ervand Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic* (Berkeley: University of California Press, 1993).

Ervand Abrahamian, *The Iranian Mojahedin* (New Haven: Yale University Press, 1989).

Gilles Kepel, *Jihad: The Trail of Political Islam*, çev. Anthony F. Roberts (Cambridge: Belknap, 2002).

Kurtar Tanyılmaz, "Türkiye Burjuvazisinde Derin Çatlak: Burjuvazinin İç Çatışmasının Sınıfsal Temelleri," *Devrimci Marksizm* 12 (2011), 66-95.

Mahmood Mamdani, "Whither Political Islam? Understanding the Modern Jihad," *Foreign Affairs* 1 (2005), 148-155.

Mahmood Mamdani, *Good Muslim, Bad Muslim: America, the Cold War, and the Roots of Terror* (New York: Pantheon, 2004).

Maryam Poya, "Long Live the Revolution!...Long Live Islam?," *Revolutionary Rehearsals*, der. Colin Barker (Chicago: Haymarket Books, 2002), 123-168.

Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar* (İstanbul: Metis, 1990).

Sungur Savran, "Referandum ile Seçimler Arasında Türkiye," *Devrimci Marksizm* 12 (2011), 11-65.

Okuma önerileri

Ervand Abrahamian, *Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler*, çev. Mehmet Toprak (İstanbul: Metis, 2002).

Gilles Kepel, *Cihat: İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi*, çev. Haldun Bayrı (İstanbul: Doğan, 2001).

Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar* (İstanbul: Metis, 1990).

G. Atılğan Ve E.A. Aytekin (Haz.),
Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler,
Disiplinler Arası İlişkiler, 3. Basım,
İstanbul, Yordam, 2013, 455-473

Aykut Çoban

Çevrecilik

Kapitalizmin yükselişiyle birlikte egemen olan görüş, doğayı, ekonomik ve toplumsal gelişme için sömürülecek bir kaynak olarak görür. Toplum-doğa ilişkilerinin karmaşık yönlerini insanın doğa karşısında zaferini ilan etmesi olarak okuyan egemen görüşü çeşitli gerekçelerle reddeden, eleştiren ya da revize edenler, var olan ideolojik çerçeveler içinde yeni açılımlar sağladılar. Eko-Marksizm, eko-anarşizm, eko-feminizm, eko-liberalizm gibi akımlar bunun örnekleridir. Özellikle etik ağırlıklı başka düşünceler, örneğin Aldo Leopold'un Yeryüzü Etiği, Arne Naess'in Derin Ekoloji ve Rudolf Bahro'nun Ruhani Kurtuluş öneren yaklaşımları da insan-doğa ilişkilerinin kavranması bakımından egemen görüşten uzaklaşırlar. Bu ikinci düzey ideolojik birikimden yararlanmakla birlikte kendisini onlardan ayıran başka bir akım daha doğdu: Çevrecilik.

Çevrecilik ya da ekolojizm, 1970'li yıllarda beliren bir ideolojidir. Sözcüğün kökeni, 1866 yılında Ernst Heinrich Haeckel'in (1834-1919) uydurduğu ekoloji sözcüğünden gelir. Ekoloji, organizmalarla canlı ve cansız unsurları içeren çevreleri arasındaki çok yönlü ilişkileri inceleyen bilimsel bir disiplindir. Bir bilim dalının adı olan ekoloji sözcüğü, İngilizcede *ecologism* olarak adlandırılan bir ideolojinin de sözcük kökenini oluşturmaktadır. Uzunca bir süre çevreciliğin ayrı bir ideoloji olup olmadığı tartışılmıştır. Çevreciliğin, herhangi bir ideolojinin ideoloji olmayı hak etmesini sağlayan kriterleri karşılayıp karşılamadığı sorgulanmıştır. Ayrıca, var olan ideolojilerin, eko-ön ekinin de imlediği gibi, ekolojik konuları içererek genişledikleri, bu bakımdan çevrecilik adıyla yeni bir ideolojinin yerleşmesinin güç olduğu ileri sürülmüştür.¹ Buna karşın çevrecilik, öbür ideolojilerden bağımsız bir ideoloji olarak günümüzde varlığını

1 Bu tartışmalar için bkz. Aykut Çoban, "Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57, 3 (2002), 4-11.

kabul ettirmiştir. Ama bu kez de, literatürde, çevreciliği çeşitli ideolojik akımları içeren geniş bir yelpaze olarak ele alanlara rastlanmaktadır. Çevreciliği, Murray Bookchin'in Toplumsal Ekoloji yaklaşımını, Derin Ekoloji platformunu, eko-feminizmi, yeşil tüketimciliği ve benzerlerini içeren, bir torba kavram olarak niteleme eğiliminden söz edilebilir. Her ne kadar bunlarla çevrecilik arasında bir etkileşimden söz edilebilirse de, bu akımların her birini, çevrecilik torbasına doldurmak yerine ekolojik siyasal düşünceler başlığı altında ayrı ayrı incelemek daha doğru olur.

Çevrecilik, ekolojizm, Yeşil ideoloji, çevreci ideoloji birbirinin yerine kullanılabilen sözcüklerdir. Buna karşılık çevrecilikle çevreselcilik (*environmentalism*) arasında bir ayırım yapılmaktadır. Özellikle Avrupa'da bu eğilim yaygınken, ABD'li yazarlar arasında çevreselcilik sözcüğünü genellikle bir ayırım gözetmeden her ikisini de kapsayan bir şemsiye olarak kullananlar daha sık görülür.² İngiltere'nin eski Başbakanı Margaret Thatcher, "Şimdi hepimiz çevreciyiz" derken, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, "Geçmişte çevreci olup olmadık bir siyasi tercih olarak algılanırken, bugün hepimiz çevreci olmak zorundayız"³ ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, "Ben çevrecinin daniskasıyım"⁴ demiştir. Başbakan Erdoğan kendi çevreciliğini ise, denize akıp giden sudan insanoğlunun faydalanması, ucuz enerji elde edilmesi, kentlerin kalkındırılması ve yeşillendirilmesi, yol yapmak ve suyu olmayan yere su götürmek biçiminde açıklamıştır.⁵ Bu örneklerdeki siyasal tutumlarla, bu yazının konusunu oluşturan çevreci ideoloji arasındaki farklılıklar önemlidir. Bu farklılığı ifade etmek üzere, liberalizm, sosyalizm gibi ekolojizm sözcüğünün bu haliyle Türkçeye girmesi savunulabilir. Bununla birlikte, çevreciliğin halk arasında kolayca anlaşılan ve yerleşmiş bir sözcük olması nedeniyle, ayırımın, çevrecilik ve çevreselcilik sözcükleriyle karşılanması daha uygun olacaktır.

Bazı görüşler⁷, çevrecilikle çevreselcilik iki ayrı tür olarak görmek yerine ideoloji içi bir derece farklılığı olarak ele alırlar. Bunun dikkate değer bir ayırım olduğunu belirtmekle birlikte, aralarındaki bağlardan, benzeşen ilkelere çok farklılıkların, benzeşmeyen yönlerin vurgulanıyor olmasını, çevrecilerle çevreselcilerin ortak bir bayrak altında toplanıp siyasal birliğin ve giderek de gelişiminin önünde bir engel olarak değerlendirirler. Türsel ayrılık olarak ya da koyu ve açık yeşil biçiminde tür içi derece farkı

olarak görülsün, çevreselcilik, çevrenin kalkınma için gerekli olduğu için korunmasını, etkinlik ve verimlilik ilkelerini yaşama geçirerek kaynak kullanmada rasyonalizasyonu, ekolojik sorunların teknik ve yönetsel yollarla çözüme kavuşturulmasının mümkün olduğunu, insan merkezli bir anlayışla kurumların ve politikaların çevrenin korunması unsurunu dikkate alacak biçimde reformist bir perspektifle değiştirilmesini vurgular. Aşağıda ayrıntılı biçimde ele alınacak olan çevrecilik ise, endüstriyelizmin terk edilmesini, nüfusun azaltılmasını, ekonomik büyümenin sınırlandırılmasını, küçük teknolojilerin benimsenmesini, kuşak içi ve kuşaklar arası ekolojik adaleti, yerellik ve katılımcılıkla biçimlenmiş bir demokrasiyi, eko-merkezli bir anlayışla ekonomik ve toplumsal kurumların ve politikaların ve karar alma süreçlerinin radikal biçimde dönüşmesini savunur.

Çevreciliğin toplumsal ve düşünsel bağlamı

Gelişmiş ülkelerin çeşitli kentlerinde 1950'li yıllardan başlayarak hava ve su kirliliğinin ölümler ve hastalıklar biçiminde toplumsal yaşamı etkilediği görülür. Bu da, çevre sorunlarının toplumsal gündemin parçası olmasını sağlar. Ekonomik faaliyetlerin çevresel sonuçlarına dikkati çeken çalışmalar birbiri ardına yayımlanır. Bunlardan biri olan Rachel Carson'ın (1907-1964) 1962 yılında okurla buluşan kitabı *Sessiz Bahar*, tarımsal pratiklerin ve özellikle tarımsal ilaç olarak kullanılan DDT'nin hem insanlara hem de ekolojik sistemlere zarar verdiğini gösterir. Barry Commoner (1917-2012) ise ekosistem içinde her şeyin birbiriyle ilişki içinde bulunduğunu, ekonomik sistemin bu ilişkileri bozarak ve ekolojik ilkeleri ihlal ederek yaşam döngülerini parçaladığını vurgular.⁸ Bu gibi eserleri çevreciliğin hazırlık kitapları olarak düşünebiliriz. Endüstrileşmiş ülkelerde üretim aygıtının yalnızca ekosistemde değil siyasal ve düşünsel yaşamda yol açtığı etkiler de eleştiri konusu olur. Herbert Marcuse (1898-1979) tüketime sunulan ürünlerin belirli bir ideolojik eksen sunarak bir yaşam biçimini dayattığını, eleştiri ve muhalefetin ortadan kalktığı, tek boyutlu bir toplum oluştuğunu belirtir.⁹ Maddi çıkarlara, teknolojik rasyonaliteye ve tüketime dayalı endüstri toplumuna ve onun otoriteye itaat, ailenin kutsallığı gibi kültürel değerlerine doğaya dönüşü de içeren bir yaşam tarzıyla ilk karşı çıkanlar, Beat ve Hippie kuşakları olacaktır. Ardından, 1968 öğrenci hareketleri de kapitalist topluma siyasal bir başkaldırı olarak gelişir. Gençlik hareketleri, gerek alternatif yaşam biçimiyle, gerek siyasal eylem tarzıyla, çevreciliği etkilemiştir.

Kapitalist endüstri toplumlarında 1970'li yıllarda petrol fiyatlarındaki artışın tetiklediği ekonomik krizler, doğal kaynakların tükeneceği gerçeğinin

2 Terence Ball ve Richard Dagger, *Political Ideologies and the Democratic Ideal*, 8. Baskı (Boston: Longman, 2011), 261.

3 Timothy W. Luke, "An Apparatus of Answers? Ecologism as Ideology in the 21st Century", *New Political Science*, 31, 4 (2009), 497.

4 Serhat Oğuz vd., "Çevreci Olmazsak Felaket Kaçınılmaz", *Milliyet*, 17.3.2009.

5 Hasan Tüfekçi, "Çevrecinin Daniskasıyım", *Hürriyet*, 23.8.2008.

6 Ömür Avcı ve Muhammet Kaçar, "Erdoğan: Boş Gezen Çevreci Değilim", *Radikal*, 24.8.2008.

7 Örneğin, John Barry, *Rethinking Green Politics* (Londra: Sage, 1999), 3-7.

8 Barry Commoner, *The Closing Circle: Nature, Man and Technology* (New York: Bantam, 1971).

9 Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Seçkin Çoğan (İstanbul: May, 1968).

ekonomik sonuçları hakkında uyarı rolü oynar. Toplumun doğayla kurduğu ilişki, çevre kirliliğinden sonra, doğal kaynaklar bakımından da tartışılmaya başlanır. Toplumun artan çevresel duyarlılığı, pek çok yeni çevre korumacı toplulukların ve örgütlerin kurulması, var olanların üye sayılarının patlaması, yurttaşların ekolojik taleplerini dile getirdikleri çeşitli eylemlerde seferber olması gibi yollarla siyasallaşacaktır. Örneğin, İngiltere’de Kuşları Koruma Derneği’nin 1966 yılında 31 olan üye sayısı, on yıl içinde 244 bin rakamına ulaşacaktır. Federal Almanya’da, yeşil alan isteği, çevre kirliliğini protesto, otoyol yapımına karşı çıkma gibi geniş bir yelpazeye sahip yerel çevre talepleri için eylem yapan, yurttaş girişimleri adı verilen informal örgütlenmeler, 1970’lerin başında ortaya çıkmış, beş altı yıl içinde on binlerce girişim bünyesinde beş milyona yakın yurttaşın desteğine ulaşmıştır.¹⁰ 1980-1990 arası dönemde ise çevreci örgütlerin üye sayıları Fransa’da iki kat, Hollanda’da beş kat ve Almanya’da 20 kat artmıştır.¹¹

Toplumsal desteği yükselen ekolojik talepler, iktidarıyla muhalefetiyle yerleşik siyasal partilerde ve kurumlarda bir karşılık bulmaz. Çevrenin korunması taleplerine benzer biçimde, nükleer enerjiye karşı da toplumsal bir muhalefet gelişir. Ama o yıllarda muhafazakâr partiler olsun, sosyal demokrat ve sosyalist partiler olsun, kriz içindeki ekonominin enerji talebinin nükleer enerjiyle karşılanması konusunda hemfikirlerdir. Çevreciliğin yerleşik siyasal partilerin ve ideolojilerin dışında gelişmesi, bu çerçevede anlam kazanabilir. Kaldı ki, siyasal partilerin ekolojik taleplere duysız kalmalarına ek olarak, temsili demokrasi sisteminin kendisinin arazları da çevreciliğin doğrudan demokrasiye yelken açmasını koşullayacaktır. Bu arazlar arasında, hem yerel ve ulusal meclislerin ağırlıklı olarak erkeklerden, yaşlılardan ve belirli mesleklerden oluşması bakımından toplumsal farklılıkların adaletsiz temsili, hem de toplumda yarışan düşüncelerin temsil istemine yansımadığını gösteren bir olgu olarak meclislere giren siyasal partilerin, aralarındaki düşünce farklılıklarının azalması, partilerin ideolojik örgütler olmaktan uzaklaşmaya başlaması ve aday pazarlamasına yönelmesi, parti liderliğinin önem kazanması, sermayenin karar alma süreçlerindeki etkisi, yaşama karşısında yürütmenin güçlendirilmesi, siyasetçiliğin profesyonelleşmesi ve benzerleri sayılabilir.

Yerleşik siyasal düzenin, ekolojik sorunlara yol açılmasında pay sahibi olduğu halde, halkın ekolojik taleplerine yanıt da üretmemesi karşısında, pek çok Avrupa ülkesinde ekolojik muhalefet, önce yerel ve sonra da ulusal seçimlerde kendi listeleriyle ve adaylarıyla seçimlere girerler. Çevre korumacı ve nükleer karşıtı hareketlerin ivmelendirici etkisinin olduğu bu süreçte, yeşil partiler örgütlenir ve toplumsal desteklerini hızla artırır.

10 Aykut Çoban, “Ekoloji ve Politika: Yeşil Hareket”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara: AÜSBE, 1991).

11 Christopher Rootes, “The Transformation of Environmental Activism: An Introduction”, der. C. Rootes, *Environmental Protest in Western Europe* (Oxford: Oxford University, 2003), 10.

Başlangıçta hava, toprak, su kirliliği olarak algılanan ekolojik sorunlar, zamanla doğal kaynakların tükeniyor olmasından biyolojik çeşitliliğin yitirilmesine, ormansızlaşmadan çölleşmeye, ozon incelmesinden iklim değişmesine kadar uzanan bir genişlikte kavranır oldu. Çevreciliğin içeriği de, bu sorunların nedenlerinin endüstri toplumuyla bağlarının kurularak açıklanması ve bunların belirli bir siyasal programa göre çözüme kavuşturularak ekolojik olarak sürdürülebilir bir toplumun kurulması için reçetenin oluşturulması sürecinde belirginleşir.

Sorunların kaynağı endüstriyelizm

Çevrecilik endüstri toplumunun eleştirisi üzerinde yükselir. Endüstri toplumunun erken eleştirisi ütöpik sosyalistlere kadar geri götürülebilir. Çevreciliğin endüstriyelizm eleştirisi ise, bir yanıyla, yeni bir ideolojiye neden gereksinme duyulduğunun bir gerekçesi olarak anlaşılabilir. Diğer yanıyla da, yeni bir ideoloji olarak çevreciliğin eskilerden farkının ortaya konması olarak okunabilir. Çevrecilik, kapitalizmi ve sosyalizmi, endüstriyelizm ortak paydasında eşitler ve kendisini bu ikilinin alternatifi, farklı bir yol olarak sunar. Her ikisi de aynı büyüme ve ilerleme anlayışı adına toplumsal ilişkileri, insanı ve doğayı tahrip etmektedir. Endüstriyelizm, endüstriyel üretimin örgütlenmesinin ötesinde, endüstri toplumunun düşünce sistemi, siyaset ve yaşam tarzıdır.

Endüstriyel üretim biçimi, sınırları çizilmemiş bir üretim öngördüğünden istikrarsızdır. İnsanı, kendi yarattığı araçların hizmetine girerek mutluluk arayışına iter. Endüstriyelizm, endüstriyel dinamığa direnişi kırmak için, insanı, eğitim, tıp; bürokrasi, ordu ve polis gibi kurumlarla daha çok denetleyip yönlendirir. Endüstriyel gelişme insanlığı çeşitli biçimlerde tehdit etmektedir. Sınırsız büyüme fiziksel çevreyi tahrip etmektedir. Endüstriyel tekeller başta çalışma hakkı olmak üzere insan haklarını ve kişisel özerkliği kısıtlamaktadır. Endüstri toplumuna uyum gösterme mekanizmalarını sağlayan aşırı programlanmış öğretim, öğrenmeyi, öğretmeye/egitmeye dönüştürmekte ve yaratıcı düşüncüyü, düş gücünü yok etmektedir. Endüstriyel güç yoğunlaşmasının siyasal yansıması olarak siyasette katılımcı mekanizmalar kötüleşmekte, merkezileşme ve despotizm yerleşmektedir. Mal ve hizmet üretimi döngüsünün sürdürülmesine benzer biçimde, yapay bir eskitme süreci çerçevesinde eski olan her şeyin yenilenmesi zorunluluğu, dil, anı, mitos ve ahlak yoluyla geçmişle kurulan kültürel bağları koparmaktadır. Tüm bunlar insanda psikolojik bir engellenme duygusuna yol açmakta ve onun ruhsal bütünlüğünü de tehdit etmektedir.¹²

12 Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, çev. Ahmet Kot (İstanbul: Ayrıntı, 1988), 55-90.

Yeşil parti programlarında ve yeşil manifestolarda, endüstriyelizm özellikle ve öncelikle ekolojik nedenlerle, ama bunun yanında yukarıda sayılanlara benzer biçimde pek çok açıdan sorgulanmış ve mahkûm edilmiştir.¹³ Bir zamanlar çevreciliğin önde gelen ideologları arasında yer alan Jonathon Porritt, endüstriyelizmi, tüketimi sürekli olarak kışkırtan bir üretim organizasyonu; kadın-erkek eşitsizliği, kurumsallaşmış şiddet ve merkeziyetçilikle belirlenmiş bir toplumsal yaşam; özgürlükçü yaklaşımları dışlayan hiyerarşik bir siyasal düzen; insan merkezli bir görüşle doğanın yağmalanması ve tahakkümü; ve bireyin tüketimin kölesi olduğu, kişisel özerkliğin bulunmadığı bireyci bir yaşam olarak açıklar.¹⁴

Demek ki, çevreciliğin sorun olarak saptadığı şey, endüstri toplumunun, doğal kaynaklar, atıklar, kirlilik gibi doğayla kurduğu ilişkilerle sınırlı değildir. Söz konusu olan, ekonomiden etiğe ve insan ilişkilerine, siyasetten doğayla ilişkilere kadar endüstriyelizm kavramıyla nitelenen bir toplumsal formasyonun tüm boyutlarında gözlenen bir bunalımdır. Bu bakımdan sorunun çözümü de çok yönlü bir radikal dönüşümle olanaklıdır.

İnsan-doğa çelişkisi

Çevreci ideolojide, insan aklının ve bilimin doğrusal ilerlemesi sayesinde daha iyi ve gelişmiş bir toplumu müjdeleyen Aydınlanma düşüncesi eleştirilir. Aydınlanma düşüncesinde, insan aklı dinsel düşünüşten özgürleşirken, insanın doğanın boyunduruğundan da kurtulma araçları olarak görülen bilim ve teknolojiye sadakatle bağlanılmıştır. Çevrecilik, böyle bir ilerlemeci anlayışı doğanın bozulmasının en önemli sorumlusu olarak görmekle kalmaz, akılcılığa karşı duyguyu, sezgiyi, öznelliği, hayalciliği, doğaya dönüşü öne çıkaran Romantizmin tezlerinden etkilenir.

Çevrecilikte insanın doğayla ilişkisi, endüstri toplumunun doğanın fethedilmesi, doğal kaynakların ekonomiye kazandırılması gibi uygulamalarında olduğu gibi tek yönlü değildir, karmaşık ve çok yönlü bir ilişki olarak kavranır. İnsanın doğadaki etkinliğinin ekolojik bozulmaya yol açan olumsuz sonuçları, insanın doğayı hâkim olunacak bir alan olarak indirgemeci biçimde ele alan bir anlayışla yakından ilişkilendirilir. Hakimiyetçi anlayış, insanın, doğa olmadan varlığını sürdüremeyeceği olgusuyla eleştirilir. İnsanın yaşamı, doğanın verili olarak sunduğu ya da insanın doğayı dönüştürerek elde ettiği varlıklar sayesinde gerçekleşir. Bu demektir ki, doğaya yönelik tehdit, aynı zamanda insana yönelik bir tehdittir.

İnsanın kendisi, öbür türler ve doğanın bütünlüğünün iyiliği için insan nüfusunun azalması önerilir. Nüfus sorunu, Thomas Malthus'un (1766-1834) 1798 yılında yayımlanan kitabından beri tartışmalıdır.¹⁵ Ona göre, insanlar karınları tok olduğu sürece üreme güdülerine uygun davranacak ve çoğalacaktır. İnsan sayısı artarken onları besleyecek besin maddeleri hiçbir zaman aynı oranda artmayacak ve doğal olarak insanlık aşırı nüfus sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Çevrecilik, nüfusun azalmasını, Malthusçulukta olduğu gibi yalnızca doğal kaynakların sınırlı olması nedeniyle değil, bunun yanında, bir tür olarak insanın ekolojik bozulmaya yol açarak öbür türlerin yaşama ve serpilme koşullarını tehdit etmesi nedenleriyle de savunur. Malthus'un nüfus görüşünün damgası belirgin olsa da, onun nüfusun azalması bakımından olumlu gördüğü savaşlar, kıtlıklar, salgınlar, çevreci ideolojide uygun yöntemler olarak görülmez. Bu gibi şiddet ögesi bulunan yollar yerine, insanların uzun dönemde, çevreci bilinci sayesinde gönüllü olarak sayılarında azalma sağlamaları yolu benimsenir.

Görece nüfusu az olan gelişmiş ülkelerde ekosistem üzerindeki baskının, görece nüfusu çok olan gelişmiş ülkelerdeki baskıdan daha fazla olduğu kabul edilir. Nüfusun sayısal olarak olduğu kadar, ekosistem üzerindeki baskısının da azaltılması istenir. Yine de, insan nüfusu genelleştirilmiş bir kategoridir. Söz konusu insanlar, doğadaki yıkıcı etkinlikleriyle ekolojik döngülere zarar vermektedir. Böyle olunca, tarih aşırı, aşkın bir insan-doğa çelişkisiyle karşı karşıya kalırız. Kuşkusuz, Aydınlanma, Endüstri Devrimi, Endüstriyelizm gibi çeşitli evrelerin bu çelişkiyi derinleştirmesinden söz edilebilir. Bununla birlikte, sosyalizm ve kapitalizm arasında fark görülmemesinin de işaret ettiği gibi, nüfus içinde zengin-yoksul, sermaye-emek gibi sınıfsal ayrımlar, çevreciliğin insan-doğa çelişkisi içinde erir, görünmez olur. İnsanı, sınıf ve cinsiyet gibi toplumsal ilişkilerden arındırarak soyut insan olarak kodlar.

Çevrecilikte geniş anlamda ekolojik bozulmanın faili insandır. Aynı zamanda, şimdiki ve gelecek kuşaklar olarak insanlar, ekolojik sorunlardan etkilenmeleri nedeniyle ekolojik sorunların kurbanlarıdır da. Öbür türler de kurbanlar arasındadır. Kimsenin kaçıp kurtulamayacağı varsayımıyla, işçi, sermayedar, zengin ya da yoksul olsun, ekolojik sorunların herkesi etkilediği savunulur. Bu bakımdan, siyaset, sınıfsal çıkarlara göre biçimlenmez, herkesi içeren "yaşamsal çıkarlar" temelinde gerçekleşir.¹⁶ Dahası, fail ve kurban olarak aynı insan, sorunları çözecek, ekolojik kıyameti önleyecek, kuşaklar arası ve türler arası adaleti sağlayacak olan siyasal öznedir. Böylece, çevrecilik, fail, kurban ve kurtarıcı olarak tüm insanlığa çağrıda bulunur.

13 Örn. Bkz. Sandy Irvine ve Alec Ponton, *A Green Manifesto: Policies for a Green Future* (Londra: Macdonald Optima, 1988).

14 Jonathon Porritt, *Seeing Green* (Oxford: Basil Blackwell, 1984).

15 Thomas R. Malthus, *An Essay on Population* (Londra ve New York: Everyman's Library, 1958).

16 Örn. Bkz. Rudolf Bahro, *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?* der. ve çev. T. Bora (İstanbul: Ayrıntı, 1989), 86-95; Illich, *Şenlikli Toplum*, 55.

Siyasal öznenin, fail, kurban ve kurtarıcı özdeşliğine dayanması nedeniyle bünyesinde barındırdığı belirsizlik ve çelişki, ideolojinin siyasal başarı koşullarını tartışmalı hale getirmektedir.

“Gemi batarsa hepimiz beraber batarız” ifadesindeki gibi herkesin kurban ilan edilmesi düşüncesine karşı, Titanic gemisi battığında kurtulanların çoğunun birinci sınıfta seyahat eden yolcular olduğu, yoksul yolcuların ise boğularak öldüğü anımsatması yapılabilir.¹⁷ Benzer biçimde, sınıfsal ayrımlara ek olarak renk, ırk ve etnik ayrımların ekolojik zarara maruz bırakılmanın bir unsuru olduğunu düşünenler, çevresel ırkçılığa karşı en belirgin örnekleri ABD’de görülen hareketleri, yerel ya da küresel ekolojik adalet hareketlerini ve “yoksul çevreciliği”ni¹⁸ savunurlar.

Eko-merkezcilik

İnsan-doğa çelişkisinin ekosistemin bütünlüğünün korunması ekseninde saygılı bir ilişkiye dönüşmesi, insan merkezli ya da tersine çevre merkezli bir gerekçelendirmeye dayandırılabilir. Eskersley’e göre, açık ve koyu Yeşil olarak birbirinden ayrılan bu anlayışları, Yeşil ideoloji altında birleştirecek olansa güçlü bir ekolojik sürdürülebilirlik düşüncesidir.¹⁹ Bununla birlikte, insan merkezli bir anlayışla doğaya saygılı ilişkilerin çelişkilerden arındırılmasının güçlüğü nedeniyle, çevrecilik içinde eko-merkezci anlayışlar daha yaygın kabul görür. Kaldı ki endüstriyelizm de insan merkezli olmakla eleştirilir. İnsan merkezli anlayışta, doğayla ilişkilerin ölçüsü insan olduğu için, insana özgü çıkarların ve kaygıların gözetilmesi ve giderek de doğanın insan amaçlarının aracı olarak kavranması olağan sonuçtur. Eko-merkezcilik ise insanı evrenin merkezinden indirir ve araçsal değer görüşünü reddeder. Bu konuda Derin Ekoloji yaklaşımının “içkin değer” (*intrinsic value*) anlayışının etkisi belirgindir.²⁰ Buna göre, doğadaki tüm canlı ve cansız varlıklar, insani amaç ve çıkarlardan ve insanların onları değerli ya da değersiz bulmalarından bağımsız olarak, kendileri değerlidir. Bu varlıklar kendinde bir değere sahip olduklarına göre de, onlara saygı göstermek ve korumak gerekir. Ayrıca, insan doğadaki türlerden yalnızca biridir. Yaşamı doğaya bağımlı olmasına ve öbür türlere bir üstünlüğü olmamasına karşın, insanın etkinlikleriyle ekolojik bozulmaya yol açması ahlaken doğru değildir. Bir başka deyişle, insanın doğadaki varlıklara karşı ahlaki bir sorumluluğu olmalıdır.

İnsanın doğayla bağımlı bir ilişki içinde olduğu vurgusu iki yönlüdür. İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için doğaya bağımlıdır, ama aynı zamanda, insanın doğa üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması ve sınırlandırılması bakımından, doğanın geleceği de insana bağlıdır. Hem varlık koşulu olması nedeniyle, hem de öbür türlere ve doğaya zarar vermesin diye, insanın doğayla saygılı bir ilişki içinde olması gerekir. Böylece, insanın doğa üzerindeki olumsuz etkisinin farkına varılması vurgusu, insanın doğaya yönelik sorumluluğu anlayışını beraberinde getirir. Toplumsal etkinlikler çevre üzerinde sonuç doğurduğuna göre, bu etkinin azaltılması insanın ahlaki ödevi ve sorumluluğudur.²¹ Bu pencereden bakıldığında çevrecilik, insanın doğayla ilişkisinin doğaya saygı çerçevesinde kavranması, mevcut ilişki biçimlerinin eleştirisi ve dönüştürülmesi düşüncesidir.

Büyüme karşılığı

İnsanı merkeze koyarak onun isteklerini tatmine yönelmiş toplumsal etkinlikler ekolojik olarak sürdürülebilir değildir. Çevrecilik, sermayenin sürekli büyümesi ve genişlemesi sayesinde ayakta kalan kapitalizmde, ekonomik büyümenin; doğal kaynaklar, ekolojik bozulma, çevresel kirlilik gibi sınırlarının bulunduğunu kabul eder. 1972 yılında yayımlanan *Büyümenin Sınırları* adlı rapor, endüstrileşme, doğal kaynaklar, tarım, nüfus ve çevreyi birbiriyle ilişkisi içinde ele alıyor ve ekonomik büyümeden vazgeçilmezse dünyanın bir felakete doğru yol aldığı uyarısında bulunuyordu.²² Bu çalışmada dikkat çekilen gerek ekonomik gelişmenin doğal sınırlarının bulunduğu, gerek karanlık bir gelecek düşüncesi, çevreciliğin ayırıcı özellikleri arasında hep varlığını korudu. Çevreci ideologların eserlerinde ve Yeşil parti programlarında, verimlilik, enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji, atıkların azaltılması vb. önerilere yer verilse de, asıl yapılması gerekenin toplam üretimin azaltılması olduğu dile getirilir.²³ Çünkü “daha fazla büyüme çok yönlü bir felakete yol açacaktır.”²⁴ Endüstriyelizmden farklı olarak, tüketimi kısıktıran sektörlerde talebi de daraltan bir küçülme, buna karşılık insanın toplumsal ve tinsel açıdan gelişmesine yardım eden üretim faaliyetlerinde niteliksel bir büyüme önerilir.

Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinden farklı olarak da, çevrecilikte, sınırların aşılması konusunda teknolojiye bel bağlamanın yanlış bir tutum olduğu belirtilir. Büyümenin sınırlarının doğal olmasının anlamı, bu sınırların teknolojik gelişmeyle ertelenebilmesi mümkün olsa da, nihai

17 Erik Swyngedouw, “Apocalypse Now! Fear and Doomsday Pleasures”, *Capitalism, Nature, Socialism*, 24, 1 (2013), 17.

18 Bkz. Joan Martinez-Alier, *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation* (Cheltenham: Edward Elgar, 2002).

19 Robyn Eckersley, “Politics”, D. Jamieson (ed) *A Companion to Environmental Philosophy* (Oxford: Blackwell, 2001), 325-6.

20 Arne Naess, *Ecology, Community and Lifestyle* (Cambridge: Cambridge University, 1989).

21 Ball ve Dagger, *Political Ideologies...*, 265.

22 Donella H. Meadows vd., *The Limits to Growth* (Londra ve New York: Pan Books, 1974).

23 Örn. Charlene Spretnak ve Fritjof Capra, *Green Politics* (Londra: Paladin, 1985), 101-117; Irvine ve Ponton, *A Green Manifesto*, 12-3; Porritt, *Seeing Green*, 126-43.

24 Illich, *Şenlikli Toplum*, 111.

olarak sınırlarla yüzleşmenin kaçınılmaz olduğudur. Ekolojik ve toplumsal sorunlar, endüstriyelizmin yarattığı sorunlar olduğu içindir ki, teknoloji yoluyla çözüme kavuşturulamazlar. Ama teknolojinin tümüyle terk edilmesi de önerilmez. Bunun yerine, Fritz Schumacher'in "insan yüzü teknoloji" ifadesine benzer biçimde²⁵, merkezîyetçilikten uzak, insanların denetimine olanak sağlayacak biçimde küçük ölçekli, ekosistemin döngülerini ve fiziksel yasaları gözetilen teknolojiler üzerinde durulur.

Çevrecilik, endüstriyelizmin liberal ve sosyalist versiyonlarının bilim ve teknolojiye mutlak bir inançla bağlı olduklarını ileri sürer. Bu inancın nedeni olarak da, bilim ve teknolojinin, insanın doğa üzerindeki hâkimiyetini gerçekleştirmeye olanak tanıması gösterilir. Doğa ele geçirilecek bir alan olarak görüldüğünde bunun araçlarını oluşturan teknoloji belirleyici bir önem kazanır. Oysa çevrecilik, tahakküm yerine, insanın doğadaki varlığı, doğanın bütünlüğüne saygı, türler arası ilişkiler gibi unsurları öne çıkarınca bilim ve teknolojiye de eleştirel biçimde yaklaşır.

Genişletilmiş demokrasi

Çevrecilik, endüstriyelizmin merkezîyetçi, hiyerarşik, baskıcı ve bireyci siyaset tarzının yerine, ademimerkezîyetçi, kararların onlardan etkileneceklerine en yakın olan yerde alındığı, toplumsal denetime açık, her türlü ırk, renk, din, etnik köken, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ayrımcılığının reddedildiği bir siyaset tarzı öngörür.

İnşa edilmek istenen ekolojik toplum, yerellik, kendine yeterlik, kendi kaynaklarına ve kendine güven ilkeleri üzerinde yükselir. Günümüz dünyasında bu ilkeler arasında bir tercihte bulunmayı zorunlu gören görüşlerden de söz edilebilir. Buna göre, yerel kendine yeterlik ilkesinin, bir yanıyla, günümüzün uluslararasılaşmış ekonomik ve siyasal güçleri karşısında güvence altına alınması ve gerçekleşmesi engellerle karşılaşacaktır. Diğer yanıyla da, daha önemlisi, kendine yeterlik ilkesi; karşılıklı bağımlılık, küresel ekolojik bütünlük ve adalet ilkeleriyle çelişki oluşturmaktadır. Her bir yerel bölge, uygun iklim, yeterli doğal kaynaklar, uygun teknoloji ve benzeri bakımlardan eşitlik göstermediği için ekolojik adalet ve sürdürülebilirlik sağlanacaksa topluluklar arasında kaynak transferi gereklidir. Bu bakımdan, kendine yeterlilikten çok, kendine güven ilkesini savunmak daha yerinde olacaktır. Kendine güven ilkesi, söz konusu kaynak transferlerini kabul eder, ama yerel topluluğun ve çevrenin pazarını belirleyiciliğine maruz kalmaması için ekonominin demokratik yönetimini

öngörür.²⁶ Uluslararası kapitalist ilişkileri değiştirmek yerine verili kabul eden bu görüş de eleştiriye açıktır.

Çevrecilik, üretimde ve teknolojiye olduğu gibi siyasette de ekolojik döngülerle uyumlu uygun ölçeği arar. Yerel toplulukların kendi gücünü ve kaynaklarını seferber ederek üretim etkinliğinde bulunması, o süreç üzerinde toplumsal denetime olanak tanıdığı gerekçesiyle demokratik ilişkilerin yapı taşı sayılmaktadır. Aynı zamanda da, bu, üretimin bağlı olduğu yerel ekolojik koşulların gözetilmesinin ve korunmasının güvencesi olarak görülür.

Çevreci ideolojide ulusal ve uluslararası ölçekler siyasal pratikten dışlanmamakla birlikte, yerel ölçeğin bir adım öne çıkartılmasının bir başka nedeni de demokrasi anlayışıyla ilgilidir. Temsili demokrasinin bilinen sorunları nedeniyle, doğrudan demokrasi mekanizmalarının hayata geçirilmesi önemsenir. Doğrudan demokrasinin uygulanma gücünün dikkate alınır, hiç değilse temsili demokrasiyle doğrudan demokrasinin karması bir sistem önerilir. Bu sayede demokratik katılımın, giderek de yurttaşların tekellere, toplumun ekonomiye öncelikli sayılmasının gerçekleşeceğine inanılır. Böylece, yerel topluluğun üretim etkinliği ve yerel demokratik siyaset, ekolojik toplumun endüstri toplumundan farkını ortaya koyan ilkeler olduğu gibi, yeni toplumun yerel nüveler halinde kuruluşunu da mümkün kılacak olan pratiklerdir.

Bununla birlikte, çevrecilik, demokrasi konusunda iki noktada açmaza düşebilir. Birincisi, günümüz toplumlarında demokratik katılım bulunmadığı için mi sermaye sahiplerinin, tekellerin sosyo-ekolojik ilişkileri belirleyici etkisi vardır, yoksa sermaye sahiplerinin ekonomik ve siyasal gücü nedeniyle mi demokratik katılımın ve toplumsal denetimin hayata geçirilmesinin önünde yapısal engeller vardır, tartışmasıyla ilgilidir.

Demokrasi konusunda ikinci sorun, ekolojik varlıkların karar alma sürecine nasıl dahil edileceğiyle ilgilidir. Çevreciliğin doğrudan demokrasi vurgusu, diyelim, aslanların, ağaçların, taşın, toprağın doğrudan karar alma mekanizmalarına aslan ya da ağaç olarak girmesinin olanaksızlığı nedeniyle bir tutarsızlık doğurur. Ekolojik varlıkların ancak temsilcileri insanlar eliyle karar alma sürecinde yer alabileceğini savunan kimi görüşlere göre²⁷, ekolojik demokrasi, temsili demokrasi olmak zorundadır. Çevrecilikte, eko-merkezçilik, içkin değer, insanın türler arasında bir tür olarak kabul edilmesi gibi ilkeler, halihazırda siyasal toplumun üyesi olarak görülmeyen ekolojik varlıkların çıkarlarının etik düzeyde ve siyasal alanda insanlar tarafından

25 Fritz Schumacher, *Küçük Güzeldir*, çev. Osman Deniztekin (İstanbul: Cep Kitapları, 1985), 111.

26 Robyn Eckersley, "Politics", der. D. Jamieson, *A Companion to Environmental Philosophy* (Oxford: Blackwell, 2001), 323-24.

27 John S. Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond* (Oxford: Oxford University, 2000), 140-51; Robyn Eckersley, *The Green State* (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2004), 111-38.

gözetilmesine ilişkin güvenceler sayılabilir. Bu nedenle denebilir ki, insanın bu koruyuculuk rolü sayesinde doğrudan demokrasi içinde diğer canlı ve cansız varlıkların siyasal sistemde tanınması mümkün olabilir. Ancak çelişkili durum yine de ortadan kalkmış olmaz. Çünkü öteki varlıkların çıkarlarının resmî olarak dikkate alındığı siyasal temsil mekanizmalarının sağlanması, insanla öteki türler arasındaki ilişkinin siyasal sistemde uygun karşılıklarını bulması bakımından tutarlılık sergileyecektir. Böyle olunca, türler ve gelecek kuşaklar arasındaki ilişkilerin demokratik mekanizmalarını tartışanların zorunlu gördüğü temsili demokrasiyle, doğrudan demokrasi talep edenlerin oluşturduğu ağırlık merkezi, çevrecilik için bir gerilim kaynağı olarak tartışmaya açıktır.

Kuşak içi, kuşaklar arası ve türler arası adalet

Çevreci ideoloji, ekolojik adalet ve toplumsal hakçılık (equity) ilkelerini savunur. Ekolojik kaynaklar üzerindeki baskının azaltılması, bir yandan en çok kaynak kullanılmasına yol açan sermaye kesimlerinin etkinliklerinin daralmasını, öte yandan da yaşamlarını devam ettirebilmek için ekolojik varlıklardan başka başvuracak bir seçeneği olmayan yoksul kesimlerin toplumsal refahtan adil biçimde pay almalarının sağlanmasını gerektirir. Bu çerçevede, kuşak içi toplumsal adaletle ekolojik adalet ikiz kardeştir. Benzer bir durum kuşaklar arası ilişkiler bakımından da geçerlidir. Günümüz toplumları ekolojik sistemler üzerindeki baskıyı azalttıkları, ekolojik kirliliği ve riskleri yoksulların üzerine yüklemek yerine önledikleri ölçüde, kaynakların tükenmesi, kirlilik, iklim değişimi, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi gelecek kuşakların ve öbür türlerin üzerine yıkılan ekolojik maliyetler o ölçüde azalmış olacaktır. Böylece, kuşak içi ve kuşaklar arası adalet, ekolojik sürdürülebilirliğin güvencesini oluşturmaktadır.

Bir yandan, ekolojik sorunlardan sorumlu özne ve kurtuluşun siyasal öznesi genelleştirilmiş insan ya da insanlık olduğu halde, konu, insan-doğa ilişkisinin toplumsal bağlamı olarak kuşak içi ve kuşaklar arası ekolojik adalet ve sürdürülebilirlik sorununa gelince farklılaştırılmış özne kategorileri belirlemektedir. Çevreci bakışta, üretim ve tüketim düzeyleri bakımından, gelişmiş ülke insanları ve temel gereksinimlerini bile karşılamaktan uzak az gelişmiş ülke insanları, benzer biçimde toplum içinde de ekolojik etkileri farklı olan zengin ve yoksul insanlar, kadını sömüren erkek ile sömürüye maruz kalan kadın arasındaki farklılıklar göz ardı edilmez. Ancak bu farklılıklar, Marksizmde olduğu türden bir sınıfsal çözümlemeye bağlanmış da değildir. Bu farklılıkların sorun edilmesinin başat nedeni ise, ekolojik bozulmayla, kaynakların tükenmesiyle, ekolojik krizle ilgilidir. Toplumsal farklılıklar, insanların ekolojik zarara yol açmak bakımından ortaklık barındıran doğadaki yerlerinin işaretleyicilerine indirgenmiştir içindir ki, insan-doğa çelişkisi analiz çerçevesi olmaya devam etmektedir.

Sorumlusunun kimler olduğu sorunundan daha çok, el birliğiyle ve hep birlikte kıyamete doğru yol alınıyor olması sorunu önemsendir.

Çevreciliğin partileşmesi ve kurumsallaşması

Öbür ideolojilerde olduğu gibi, çevreciliğin siyasal programını gerçekleştirmek üzere, Yeşil partilerin örgütlenmesiyle yürütülen partili siyaset yanında, kimi çevrecilerin dernekler gibi sivil toplum örgütlenmeleri içinde yürüttükleri mücadele ve kimilerinin de informal biçimde bir araya gelerek hareket, protesto, direniş ve benzeri mücadele örnekleri vardır. Buna koşut olarak, çevrecilerin eylem portföyü de, doğrudan eylemlen kurumsal katılım kanallarının kullanılmasına, parlamento dışı muhalefet taktiklerinden parlamenter siyaset araçlarına kadar çeşitlilik gösterir.

Yazının başında vurgulandığı gibi, 1970'lerin başında beliren çevreci taleplerin temsili demokrasiye ve yerleşik parti düzenine evrilememiş olmasının, yeni bir siyaset tarzı aranmasında rolü olmuştur. Yükselen çevreci muhalefet kendi taleplerinin takipçisi olmak, seçimleri ve meclisleri forum alanına çevirmek üzere çeşitli ülkelerde Yeşil parti ve benzeri adlarla partileşmiştir. Dünyada ulusal ölçekte ilk yeşil parti, "Values Party" adıyla Yeni Zelanda'da 1972 yılında kurulur. Yeşiller uzun yıllardır ulusal meclislerde temsilcilik elde etmektedirler. Bunun ilk örneği ise 1981 yılında Yeşil milletvekillerinin Belçika parlamentosuna girmeleridir. Yeşillerin milletvekili seçimlerinde eriştikleri en yüksek oy oranı, Avustralya'da Tazmania eyalet seçimlerinde elde edilen yüzde 18,2'lik oy oranıdır.²⁸ Otuz yıldır yaygın ve istikrarlı bir seçmen desteğine sahip Alman Yeşilleri, 2009 ulusal seçimlerinde yüzde 10,7 oy oranıyla Bundestag'da 68 milletvekilliği elde ettiler. Yeşiller ulusal ölçekte en çok oya 2009 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Fransa ve Lüksemburg'da yüzde 16'dan çok oy alarak ulaştılar. 2009 seçimleri sonucunda Avrupa Parlamentosu'nda Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı'nın elde ettiği sandalye sayısı ise 55'tir.²⁹

Yeşil partilerin pek çok ülkede kent ve eyalet yönetimlerinde ve Almanya, Belçika, Finlandiya ve Fransa gibi ülkelerde ulusal hükümetlerde koalisyon ortağı olmasıyla çevreci ideolojinin geniş biçimde uygulanma fırsatı doğmuştur. Hatta Almanya'da Yeşiller 1998-2005 yılları arasında iki dönem hükümet ortağı olurlar. Yeşil partilerin asıl başarısı ise, siyasal tartışmaya yukarıda üzerinde durduğumuz yeni kavramlar kazandırmaları, endüstri toplumunun ürettiği risklere karşı ekolojik duyarlılık geliştirilmesini sağlamaları, öteki ideolojilerin ve partilerin ekolojik sorunlara ve yeşil

28 John S. Dryzek, *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, 2. Baskı (Oxford: Oxford University Press, 2005), 218.

29 European Green Party, Election Results, <http://europeangreens.eu/content/election-results>, erişim 7.12.2012.

kaygılara yanıt üretmelerine yol açmalarıdır. Buna karşılık, çeşitli ölçeklerde yönetimlerde yer almanın bedeli, Yeşil siyasal taleplerin ılımlaşması, ideolojik programın radikal niteliğinden uzaklaşması biçiminde olur. Örneğin nükleer konusunda böyle bir orta yol bulunur. Yeşiller, hükümette yer aldıkları dönemde Almanya'da nükleer enerjiden uzun dönemde vazgeçilmesi kararının alınmasını sağladılar, ama toplumsal muhalefete rağmen nükleer atıkların işlenmek üzere ülkeye girmesine de onay verdiler.³⁰

Çevrecilik, yalnızca ideolojik olarak değil, örgütlenme bakımından da yeni bir siyaset tarzı oluşturur. Alman Yeşilleri, ideolojik yeniliği, "ne solda, ne sağda, önde" sloganıyla anlatırlar. Farklılık, parti örgütlenmesine de yansımıştır. Yine Alman Yeşilleri'nin ifadesiyle bu farklılık, "parti olmayan parti", "anti-parti parti" terimleriyle belirtilir. Gerçekten de, çoğunluğu dikkate alındığında, Yeşil partiler bir öndere değil, kadın ve erkek iki eş sözcülük mekanizmasına sahiptir. Parti organlarında ve her ölçekte seçimlerde gösterilen aday listelerinde, kadınlarla erkeklerin eşit temsili sağlanır. Partide yönetim görevlerinde yer alanların ve meclislerdeki temsilcilerin üyeler tarafından geri çağırılmasına olanak tanıyan rotasyon ilkesini benimseyen örgütler olmuştur. Parti içi kararların, yerel örgütlerde, tabanda ve yaygın bir katılımı tartışılması yönteminin benimsendiği, bir başka deyişle, parti içinde temsil sisteminden çok doğrudan karar alma süreçlerinin etkili biçimde uygulandığı görülür. Yerel örgütlerin geniş bir özerkliği vardır. Parti içinde siyasetin profesyonelleşmesine ve parti eliti oluşmasına engel olmak amacıyla, işlerin ücretli çalışanlar ve uzmanlardan tarafından değil de gönüllü partililer tarafından yerine getirilmesi esastır. Böylece, ne bir önderin, ne parti merkezinin, ne erkeklerin, ne de parti elitinin üyelere ve örgüte egemen olmasının istenmediği bir parti eliyle ideolojik programın gerçekleştirilmesine çalışılır.

Görünen o ki, çevrecilik, farklı bir siyaset ve örgütlenme tarzı iddia etse de, hedeflerine ulaşmak için kurumsallaşırken ilkelerinde aşınma yaşayarak farklılığıyla ilgili kuşkuların oluşmasına yol açıyor. Çevreciliğin kurumsallaşmasının 1980'lerin sonlarında başlayarak ve izleyen yıllar boyunca açıkça gözlemlenen birkaç boyutu var. Çevre konularının mevzuatta, bakanlık bürolarında, belediye örgütlerinde, Avrupa Birliği bünyesinde, uluslararası çevre rejimlerinde çeşitli politika karşılıklarının oluşmasıyla birlikte bir kurumsallaşmadan söz edilebilir. Bu sürecin parçası olan Yeşil partiler, pek çok ülkede ulusal ve eyalet yönetimlerinde koalisyon ortağı olarak, yerel yönetimlerde yer alarak, parti üyeleri de kurumsal siyasetin bakanları, belediye başkanları görevlerini üstlenerek kurumsallaşmalarını tamamladılar. Dünyanın Dostları (*Friends of the Earth*), Yeşilbarış (*Greenpeace*), Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF), kuş sevenler cemiyetleri,

30 Dryzek, *The Politics of the Earth*, 220-21.

doğa koruma dernekleri gibi kuruluşlar ve çevreci sivil toplum örgütleri çok sayıda üyesi, destekçisi, ücretli çalışanı, uzmanı ve bütçe olanaklarıyla, devletin kurumsallaşmış siyaset süreçlerinin parçası ya da paydaşı oldular. Egemen liberal ideoloji karşısında alternatif bir ideolojik söylemin yapı taşlarından olan çevreci örgütlenmeler, hükümetlerle ve sermaye kuruluşlarıyla fikir alışverişi ve birlikte iş yapma hevesiyle hareket ettiler. Daha önce radikal tutumlarıyla bilenen örgütler bile o kadar kurumsallaştılar ki geniş halk yığınlarının desteğini almak için çaba göstermeyi artık gerekli görmüyorlardı. Oysa çevreci örgütlerin siyasette etkili olması, yurttaşları kitlesel siyasal etkinliklere sevk etmesiyle ve çeşitli protesto biçimlerinde bir araya getirmesiyle mümkün olabilmişti. Çevreci toplumsal eylemler yerine, kurumsallaşmış masa başı siyasetini öncelikli gördükçe güç kaybına uğradılar, toplumsal etkileri de zayıflamaya başladı. Böylece kendi kurumsal başarılarının kurbanı oldular. Araştırmalar, çevreci muhalefetin kurumsallaşmasının görece zayıf kaldığı ülkelerde Yeşil partilerin daha güçlü olduğunu göstermektedir.³¹ Birkaç koldan yürüyen bu kurumsallaşma yine de çevreciliği tümüyle kuşatmış değildir. Bir ölçüde kurumsallaşmaya bir refleks olarak değerlendirilebilecek bir muhalefet olarak, ama daha önemlisi de varoluşlarının bir parçası olan çevreye yönelik tehdidi dert edindikleri için yerel toplulukların ekolojik direniş hareketleri toplumsal desteklerini ve etkilerini artırarak sürdürmektedir.

Çevreci yurttaş bilinci

Liberalizm, varsaydığı bencil bireyi, kendi arzularını tatmin ederek mutluluğunu sağlamaya motive etmektedir. Yeşil ideoloji ise, gelecek nesilleri kurtarmak ve gezegende yaşamın koşulları güvence altına almak için, geleceği kurtarmak için, bireyi, şimdiki zamanda kişisel fedakârlıkta bulunmaya çağırmaktadır. Bu tutum ve yaşam tarzı değişikliği gönüllü olacaktır. Bununla birlikte, gönüllülük, Garrett Hardin'in mantığıyla, her birimizin yapılması gerekeni başka insanların vicdanından beklemesine yol açabilir. Bu da, ekolojik toplumun gerçekleşmesi için vicdana güvenmeyi sorunlu kılabılır. Kuşkusuz, insan, yalnızca kendisini düşünen bir varlık değildir. Başkaları için fedakârlık yapmamak ve yalnızca dar, bireysel çıkarı için yaşamak, bildiğimiz insanlık kavramıyla bağdaşmaz. Her birimiz günlük yaşamda küçük ya da büyük fedakârlıklarda bulunuruz. Buradaki asıl sorun, liberalizmle yoğrulan kapitalist toplumda, bireyin, sürekli olarak tersine bir ideolojik bombardımana maruz bırakılması, vicdanlı yurttaş olmanın aptallıkla, sapkınlıkla mahkûm ediliyor olmasıdır. Bu durum karşısında, çevreciliğin eğitsel bir yönünün de bulunması daha iyi anlaşılabilir. Ekolojik eğitim, gelecek kuşakları düşünen, doğa için fedakârlık yapan, doğaya

31 Rootes, "The Transformation...", 1-8.

Çevrecilik, kendisini sosyalizmden ve kapitalizmden ayrı bir yol olarak sunar. Ancak "içinde yaşadığımız kapitalizmi aşmayı mı yoksa dönüştürmeyi mi amaçlamalıyız?" biçimindeki soruya belirli bir yanıt üretemez. Kapitalizmde, ekolojik sorunlar, kuşak içi ve kuşaklar arası ekolojik eşitsizlikler sınıfsal eşitsizlik örüntüleri dikkate alınmadan kavranamaz.

saygılı yurttaşların belirmesini ve çoğalmasını sağlar. Ekolojik siyaset, böyle bir eğitim sürecini de barındırmaktadır. Yeşil partilerin siyasal pratiğinde gördüğümüz, siyasal toplantıları, mitingleri, eylemleri, yerel, bölgesel ve ulusal meclisleri eğitsel bir forum alanına çevirme çabası, çevreci yurttaş eğitimi olarak görülebilir. Bu yönüyle Yeşil siyaset, liberalizmin bencil bireyini, ekolojik etiği benimsemiş ve bilinçlenmiş ekolojik bir yurttaşa dönüştürme uğraşısıdır. Bunu, Yeşil siyasetin başka ideolojilere benzeyen diğer yönü bütünlükler. O da, çevreci ideolojinin, kurumsal düzenlemeleri, politikaları ve mekanizmaları iyileştirerek ya da dönüştürerek toplum-doğa ilişkisinin siyasal, iktisadi, hukuki vb. sorunlarını giderme vaadidir. Bu açıdan bakıldığında, çevrecilik, ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel yapılarda ve kurumlarda köklü değişiklikler öneren, bu dönüşümün gerçekleşme koşulunun ise bireysel bilinç ve yaşam tarzı değişikliği olduğunu ileri süren bir ideolojidir.

Çevreciliğin eğitsel boyutu, çevreci siyasetin evrimci özelliğini tamamlar. Çevrecilik, devrimci bir altüst oluş ve yeniden inşa stratejisini savunmaz. Var olan ekonomik, siyasal, hukuki vb. sistemler evrime uğrayarak radikal dönüşüm geçireceklerdir. Böyle bir evrimin motoru, çevreciliğin toplumda giderek daha çok sayıda insan tarafından benimsenmesi ve uygulanmasıdır. Çevreci siyasetin başarısı, çevreci bilinçlenmenin toplumsal yaygınlığına,

yani çevreci yurttaşların çoğalıp çevreci pratikleri hem talep etmesine hem de gündelik yaşamlarında deneyimlemesine bağlıdır. Bu evrimci yön, çevreci ideolojinin şiddete başvurmama ilkesiyle de uyumludur.

Sonuç

Yukarıda, çevreciliğin, ekolojik ekonomi (büyümenin ekolojik sınırları, tüketimin azaltılması, azla yetinilmesi), ekolojik etik (doğaya saygı, nüfusun azalması, türsel adalet), ekolojik siyaset (genişletilmiş demokrasi, ademimerkeziyet, ayrımcılığın reddi) ve ekolojik toplum (yeşil idealleri gündelik yaşamına aktarmış, ekolojik bilince sahip yurttaşlar, yerellik, küçük ölçekli teknoloji, kendine güven) ilkeleri ve talepleriyle yoğunlaşmış olduğunu gördük.

Bu özellikleriyle çevrecilik, her ne kadar kendisini sosyalizmden ve kapitalizmden ayrı bir yol olarak sunsa da, "içinde yaşadığımız kapitalizmi ne yapmalıyız, onu aşmayı mı yoksa dönüştürmeyi mi amaçlamalıyız?" biçiminde bir soruya belirli bir yanıt üretebilmiş değildir.³² Kapitalizmle hesaplaşmadaki bu eksikliğin ekolojik sonuçları vardır. Eşitsizlikler üreten ve eşitsizlikler sayesinde sürdürülen kapitalizmde, ekolojik sorunlar, kuşak içi ve kuşaklar arası ekolojik eşitsizlikler ve adaletsizlikler; sınıfsal ya da toplumsal eşitsizlik örüntüleri dikkate alınmadan ne kavranabilir, ne de çözüme kavuşturulabilir.

Yazının başında gördüğümüz gibi, daha önce çevreciliğin bir ideoloji olmadığı savunulurdu. Günümüzde ise çevreciliğin değişimi kavrayamadığı için yaşanarak öldüğü ileri sürülmektedir.³³ Benzer biçimde, çevreciliği "çok olumsuz" olmakla eleştiren eski ideolog Porritt, onu, "iç karartıcı ve modası geçmiş" bir ideoloji olarak ilan edecektir.³⁴ Bir başkası da, çevreciliğin ölmediğini ama zombiye dönüştüğünü, yani yaşayan ölü, yaşıyor ama aslında ölü olduğunu savunur. Buna göre, çevrecilik, özellikle iktisadi büyüme ve tüketim karşıtlığı dikkate alındığında günümüz toplumlarında rüzgâra karşı durması, reddetme pratiğine ve kıyamet senaryosu söylemine dayanması gibi nedenlerle sorunludur. Bu bakımdan, çevrecilik, kâğıt üstünde varlığını korusa da toplumsal gerçekleri, gerilimleri ve çelişkileri kavramaktan uzaktır. Bu sorunları aşmak için, tilki ile kurt arası bir hayvana benzetilerek "koyote çevreciliği", çevrecilikle çevrecilik olmayı ilişkiye sokan bir orta yol önerilir.³⁵ Özünde bu öneriyi, yazı boyunca ele aldığımız çevreciliğe özgü ne varsa, onların törpülenmesi, belirsizleştirilmesi ve düzene mutlak entegrasyonu olarak değerlendirmek gerekir.

³² Dryzek, *The Politics of the Earth*, 225.

³³ Ted Nordhaus ve Michael Shellenberger, "The Long Death of Environmentalism" (25.2.2011), http://thebreakthrough.org/archive/the_long_death_of_environmentalism, erişim 7.12.2012.

³⁴ Juliette Jowit, "Porritt Warns Greens to Mend 'Negative' Ways", *The Observer*, 6.6.2005.

³⁵ Jon Anderson, "From 'Zombies' to 'Coyotes': Environmentalism Where We Are", *Environmental Politics*, 19, 6 (2010).

Kaldı ki buna benzer bir gelişmenin ana akım siyaset cephesinde yaşandığı söylenebilir. Çevreciliğin siyasal taleplerinin bir bölümü öteki ideolojilerce ve siyasal partilerce benimsenmiş durumdadır. Örneğin ekolojik sürdürülebilirlik, yerleşik siyasal düzende sürdürülebilir kalkınma formatına sokulup dünya çapında mitleştirildi; büyüme karşıtlığı, büyümeme (*degrowth*) kavramında yeniden yaşam buldu; doğal sınırlara ve sınırlamaya vurgu yapan ekolojik ekonomi, yumuşatılmış bir yeşil ekonomiye evrilerek Birleşmiş Milletler'in Rio+20 uluslararası çevre konferansında benimsenecek denli yaygınlık kazandı; doğaya saygı, doğanın korunması, çevre hakkı talepleri pek çok ülkede anayasal ilkelere dönüştü. Buna karşılık çevrecilik içinde de, sürdürülebilir kalkınma, yenilenebilir enerji, enerji tasarrufu, kaynakların etkin ve verimli kullanımı, yeşil ekonomi, yeşil istihdam gibi terimlerin kullanım sıklığının artması merkeze doğru bir yönelme olarak anlaşılabilir. Bu yönelim, çevreciliğin kurumsallaşması olgusuyla da yakından ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, çevrecilikle çevreselcilik arasında en azından terminoloji düzeyinde bir yakınlaşmanın olduğu görülüyor. Çevreci ideolojinin kendine özgü bütünlüğü dikkate alınmazsa, öteki ideolojilerin ekolojik kavramları içerip genişlemesi, beri yanda da çevreciliğin yerleşik siyasetle dirsek temasında olması, çevreciliğin belirsiz ve tümüyle eklektik bir ideolojiymiş gibi anlaşılmasına yol açabilir. İdeolojilerin ekolojik şişkinleşmesi, çevreciliğin güç gösterisi ve başarısı iken, çevrecilik kendi kavramlarına ve ilkelerine sahip çıkıp derinleşmek yerine çevreselciliğe yaklaşıp ekolojik güç aşınmasına uğramaktadır.

Kaynakça

- Arne Naess, *Ecology, Community and Lifestyle* (Cambridge: Cambridge University, 1989).
- Aykut Çoban, "Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57, 3 (2002), 3-30.
- Aykut Çoban, "Ekoloji ve Politika: Yeşil Hareket", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara: AÜSBE, 1991).
- Barry Commoner, *The Closing Circle: Nature, Man and Technology* (New York: Bantam, 1971).
- Charlene Spretnak ve Fritjof Capra, *Green Politics* (Londra: Paladin, 1985).
- Christopher Rootes, "The Transformation of Environmental Activism: An Introduction", der. C. Rootes, *Environmental Protest in Western Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 1-19.
- Donella H. Meadows vd., *The Limits to Growth* (Londra ve New York: Pan, 1974).
- Erik Swyngedouw, "Apocalypse Now! Fear and Doomsday Pleasures", *Capitalism, Nature, Socialism*, 24, 1 (2013), 9-18.
- European Green Party, Election Results, <http://europeangreens.eu/content/election-results>, erişim 7.12.2012.
- Fritz Schumacher, *Küçük Güzeldir*, çev. Osman Deniztekin (İstanbul: Cep Kitapları, 1985).

- Hasan Tüfekçi, "Çevrecinin Daniskasıym", *Hürriyet*, 23.8.2008.
- Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Seçkin Çoğan (İstanbul: May, 1968).
- Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, çev. Ahmet Kot (İstanbul: Ayrıntı, 1988).
- Joan Martinez-Alier, *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation* (Cheltenham: Edward Elgar, 2002).
- John Barry, *Rethinking Green Politics* (Londra: Sage, 1999).
- John S. Dryzek, *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, 2. baskı (Oxford: Oxford University, 2005).
- John S. Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond* (Oxford: Oxford University, 2000).
- Jon Anderson, "From 'Zombies' to 'Coyotes' Environmentalism Where We Are", *Environmental Politics*, 19, 6 (2010), 973-991.
- Jonathon Porritt, *Seeing Green* (Oxford: Basil Blackwell, 1984).
- Juliette Jowit, "Porritt Warns Greens to Mend 'Negative' Ways", *The Observer*, 6.6.2005.
- Ömür Avcı ve Muhammet Kaçar, "Erdoğan: Boş Gezen Çevreci Değilim", *Radikal*, 24.8.2008.
- Robyn Eckersley, *The Green State* (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2004).
- Robyn Eckersley, "Politics", D. Jamieson (ed) *A Companion to Environmental Philosophy* (Oxford: Blackwell, 2001), 316-330.
- Rudolf Bahro, *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?* der. ve çev. T. Bora (İstanbul: Ayrıntı, 1989).
- Sandy Irvine ve Alec Ponton, *A Green Manifesto: Policies for a Green Future* (Londra: Macdonald Optima, 1988).
- Serhat Oğuz vd., "Çevreci Olmazsak Felaket Kaçınılmaz", *Milliyet*, 17.3.2009.
- Ted Nordhaus ve Michael Shellenberger, "The Long Death of Environmentalism" (25.2.2011), http://thebreakthrough.org/archive/the_long_death_of_environmenta, erişim: 7.12.2012.
- Terence Ball ve Richard Dagger, *Political Ideologies and the Democratic Ideal*, 8. Baskı (Boston: Longman, 2011).
- Thomas R. Malthus, *An Essay on Population* (Londra ve New York: Everyman's Library, 1958).
- Timothy W. Luke, "An Apparatus of Answers? Ecologism as Ideology in the 21st Century", *New Political Science*, 31, 4 (2009), 487-498.

Okuma Önerileri

- Andrew Dobson, "Ecologism", der. R. Eatwell ve A. Wright, *Contemporary Political Ideologies*, 2. Baskı (Londra ve New York: Pinter, 1999), 231-54.
- Aykut Çoban, "Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57, 3 (2002), 3-30.
- Jonathon Porritt, *Yeşil Politika*, çev. Alev Türker (İstanbul: Ayrıntı, 1988).
- Orçun İmge ve Hakan Olgun (der.), *Yeşil ve Siyaset* (Ankara: Lotus, 2012):